

terminologií, se jeho nová kniha může rovněž stát vhodnou četbou pro vysokoškolské studenty i středoškolské učitele, což je hodnota, na kterou se často zapomíná, bez níž by však literárněhistorické bádání ztratilo kontakt s kulturní veřejností.

Dagmar Mocná

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uvedte původ — Neužívejte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Renegát češství?

Dagmar Mocná: *Případ Šembera*. Brno, Moravská zemská knihovna 2020. 187 stran.

Byl Vratislav Šembera, syn slavného profesora české řeči a literatury na vídeňské univerzitě, zrádcem národa, který se přiklonil v době boje o českou národní identitu k německojazyčnému kulturnímu prostoru a českou malost zejména v politice nezřídka ostře kritizoval, nebo byl „pouze“ nezávislým intelektuálem se silnou potřebou nedotknutelnosti vlastního názoru? Tato otázka je v monografii Dagmar Mocné *Případ Šembera* otázkou klíčovou a setkáváme se s ní již od prvních stran textu. Čtenáře možná napadne: je to dostatečně silné téma pro téměř dvousetstránkovou knihu? Bude podnětné pro badatelskou komunitu v době, kdy jméno Vratislav Šembera aktivně zná pouze skupina badatelů v oblasti 19. století a troufám si říct, že i mezi nimi ještě spíše jen ti, kteří se ve své práci soustředili na tvorbu Jana Nerudy a drželi v ruce jeho korespondenci či četli nerudovskou odbornou literaturu; případně germanobohemisté, kteří se seznámili s Šemberovou žurnalistickou produkcí? Autorka však svou prací přesvědčivě dokazuje, že problematika údajného Šemberova zrádcovství otevírá škálu témat týkajících se literárního i politického života druhé poloviny 19. století a že není knihou jedné úzce vymezené problematiky. Schopností důsledně argumentovat pramenným materiálem a referovat k odborné literatuře na straně jedné, ambicí stylizovat čtenářsky poutavě na straně druhé navazuje Mocná, domnívám se, v šemberovské knize ze všech svých prací nejvýrazněji na badatelskou tradici Jaroslavy Janáčkové. Nejcennějším přínosem práce je materiálové bohatství, o něž se její závěry opírají. Škoda jen, že práce není korunována též pečlivostí

redaktorskou — jen namátkou: v jmenném rejstříku například chybí jméno Haydena Whita, na nějž autorka odkazuje v poznámce pod čarou, bohužel se v textu objevilo i gramatické pochybení. To je ovšem pouze ojedinělé.

Co se metodologického ukotvení týče, není jednostrunné: autorka částečně čerpá z jungiánské tradice myšlení o archetypech, částečně je práce ovlivněna myšlením zmíněného Haydena Whita o typech narativů historických textů autorů 19. století a částečně zasahuje do kulturněhistorického výzkumu rozkrýváním dobových stereotypů či zájmem o tzv. druhé životy autorů a vznik mediálního obrazu. Jakákoli metodologická opora však Dagmar Mocné slouží primárně k co nejpřesnější analýze shromážděných pramenů a snaze o jejich adekvátní interpretaci. Autorka čtenáře nechává nahlédnout do svého způsobu myšlení, odkrývá i otázky, které badatele při výzkumu sice napadnou, ale ukáží se být slepými uličkami. Nebrání se jejich sdílení, neeliminuje je — a právě v takových situacích se ukazuje síla pramenného materiálu, v němž hledá Mocná odpovědi. Zvolený postup odkazuje k vlastní podstatě literární historie a vědeckého úsilí v oblasti humanitních věd vůbec a je spíše v tomto směru nezamýšleným a nezáměrným apelem literárním historikům: nespolehat se na tvrzení sebevýznamnějších autorit, opakovaně kriticky ověřovat a konfrontovat jakýkoli materiál, který badatelsky analyzujeme. Může se zdát, že výše konstatované se vyučuje na metodologických seminářích prvních ročníků bakalářského studia českých filologií a netřeba ho tedy zvýznamňovat v recenzi, dle mého soudu je však šemberovská monografie v tomto směru téměř učebnicí. Jsme svědky autorské sebekorekce: „jsme v pokušení spatřovat“ (s. 39), „jsme v pokušení vnímat“ (58), „zatímco jeden [příběh — JV] jsme za pomoci pramenů dekonstruovali, táhne nás to k vytvoření jiného, stejně působivého“ (s. 129), která čtenáře provádí úskalími, jimiž je třeba literárnímu historikovi při rekonstrukci dobového materiálu (v tomto případě týkajícího se životního příběhu historické osobnosti) projít.

Toto „dobrodružství poznávání“ knihu čtenářsky ztraktivňuje, kladení badatelských otázek a jejich vyvracení či potvrzování se zdá být účinnou vykladačskou strategií. Sama autorka přitom zdůrazňuje, že „historické prameny ukazují minulost vždy jako heterogennější, nepřehlednější a často postrádající smysl — a není to dáno jen jejich fragmentaritou, s níž musí historik vždy počítat,“ načež konstatuje, že jim chybí „»sémantické gesto«, které by tuto heterogenost odstranilo a fakta naplnilo smyslem“ (s. 11). Právě interpretační klíče k narativům, které se okolo Šembery mladšího již za jeho života vytvořily, jsou tím, co Dagmar Mocnou upoutalo nejvíce, proto v úvodu knihy klade otázku po tom, „jaký je vlastně mechanismus vzniku mediálních emblémů, jimiž jsou jedinci označováni“ (s. 10).

Jaká témata kniha otevírá a šemberovským příběhem osvětluje či naopak komplikuje? Na prvním místě je práce Dagmar Mocné nepřehlédnutelným příspěvkem ke kulturním dějinám druhé poloviny 19. století. Skrze

Šemberovo hledání, zda se nechat ovlivnit myšlenkovým dědictvím slavného otce, významného obrozenského učenice Aloise Vojtěcha Šembery, či zda dát přednost kariéře úspěšného německy píšícího žurnalisty, před čtenáři plasticky vyvstávající potřebou volby národní příslušnosti intelektuála daného období, v Šemberově případě patrně významně ovlivněná životem ve Vídni. Podobného typu volby, jen s opačným výsledkem, tedy přilnutím k českému národu i jazyku, jsme v časově blízkém historickém období svědky na příklad u (o desetiletí starších) sester Rottových — Karoliny Světlé a Sofie Podlipské. Příklon k jazykově českému prostoru a výrazná literární produkce jim však logicky zajistily místo v českém literárním kánonu. Šemberova národnostní liknavost, kritika českých politických i kulturních poměrů naopak vedla, jak Dagmar Mocná dokládá, k označení Vratislava Šembery za zrádce národa. A to přesto, že on sám sebe kromě mladických textů napsaných v kollárovsém duchu v šedesátých letech 19. století jednoznačně nedefinoval skrze český národnostní program. V této souvislosti poznamenejme, že upozorněním na vlastenecký almanach *Dunaj* a konstatováním, že „emblematika Kollárova kultovního titulu byla v tomto společenství zažitým komunikačním kódem“ (s. 32), Dagmar Mocná reflektovaně navazuje na výzkum Dalibora Turečka týkající se délky živé recepce *Slávy dcery* (*České literární romantično* [2012]). Příběh Vratislava Šembery (ostatně podobně jako příběh Zdeňky Havlíčkové) ukazuje, jak silně může být morální či kulturní očekávání od příslušníků „druhých generací“, tedy potomků významných vůdčích osobností; a že pouhá nerealizace těchto očekávání již může být vnímána jako zrada na celém národu.

Myšlenková oscilace mezi Prahou a Vídní však není Dagmar Mocnou zredukována pouze na život Šembery juniora. Skrze egodokumenty nejen Vratislavovy, ale i jeho příbuzných (korespondence rodičů, deník sestry) vykreslila autorka v knize též kulturní život české menšiny v mnohonárodnostní Vídni — se vši důkladností ovšem stejnou mírou pozornosti věnovala Šemberovu pražskému kulturnímu zázemí: přátelství s Františkou Karáskovou (literárně sice neaktivní, avšak z hlediska doložených Sabinových, Quisových či Staškových tvrzení kulturně velmi významnou ženou) a neformálnímu salonu Oblomovka, ve který proměnila svou domácnost v Ungeltu. Množství dochovaných materiálů, díky nimž se autorce daří bez nutnosti domýšlení či odhadování dokumentovat a rekonstruovat parodicko-ironický charakter setkání v Oblomovce, patří inovativností sdělení k cenným pasážím knihy. Rovněž vykreslení Šemberovy kulturní encyklopedie opět bohatě dokumentované archivním materiálem dokazuje jednak důvody Šemberových osobních pochybností týkajících se české produkce (Dagmar Mocná konstatovala, že výroky na adresu českých literátů svědčí o tom, že už nechtěl být součástí českého kulturního života a že „umění, jež ho uspokojuje, vzniká jinde, a jeho porovnání s výtvoří českých autorů vede

Šemberu ke chmurným závěrům stran jejich tvůrčího potenciálu“ [s. 72]), jednak zjemňuje pohled na vzájemné „stýkání a potýkání“ české a německé kulturní produkce.

Jestliže zmíněné poznatky, jak jsme poznamenali, prohlubují a zpřesňují kulturněhistorický výzkum prostoru druhé poloviny 19. století, pak literárněhistorická erudice Dagmar Mocné a její důvěrná obeznámenost s tvorbou Jana Nerudy (viz její monografie *Záludný svět Povídek malostranských* či komentář k edici korespondence Neruda — *Světlá Bourčky: Příběh Karolíny Světlé a Jana Nerudy*) se projevila nejsilněji v pasážích věnovaných Nerudovu a Šemberovu přátelství, ale také jejich literárním či žurnalistickým projevům. Autorka sama ostatně v první větě úvodu knihy konstatovala, že se o existenci Šembery mladšího dozvěděla právě skrze svá nerudovská bádání. Aféře *Montagsrevue*, do níž bylo vtaženo i Nerudovo jméno, byla pozornost historiků věnována již dříve, avšak doposud ne s tak výraznou potřebou rozplést bez osobní zaujatosti badatelů informační uzel, který se kolem ní utvořil. Ironické, útočné a jízlivé komentáře českého veřejného života, které Šembera mladší pod pseudonymem Intimus publikoval v sedmdesátých letech 19. století ve vídeňském týdeníku *Montagsrevue*, vyvolaly logicky otázky po autorovi — a jedním z těch, kdo byl ze spoluautorství nařčen, byl právě Jan Neruda. Mocná však vzhledem k zaměření své práce primárně neupíná svou pozornost na Nerudu a jeho roli v celé kauze; na základě dochovaných materiálů se spíše snaží rozkrýt důvody, které vedly Vratislava Šemberu k zmíněnému žurnalistickému seriálu. V kapitole „Rozhňevaný mladý muž“, této kauze věnované, autorka nejsilněji rozporuje kulturní nálepky, které Šembera postupem času získal (povrchnost jeho povahy směřující k tezi o zrádčovství je korigována poukazem na jeho — dočasnou — snahu o nápravu mladočeské politiky, k níž Mocná shromáždila důkazní materiál v Šemberově korespondenci). Specifický vztah Neruda — Šembera je však čtenářům v úplnosti předestřen až v kapitole „Nerudův stín“, přičemž primárním zdrojem informací byla autorce vzájemná korespondence (ovšem poněkud asymetrická — Nerudových dopisů se do dnešní doby dochovalo přes šest set, Šemberových naopak pouze šest; pravděpodobně důvody této asymetrie jsou v knize objasněny), nově doplněná poznatky z korespondence Šembera — Františka Karásková či Šembera — Frič, které obsahují četné kritické pasáže směřované k Janu Nerudovi. I v této kapitole Dagmar Mocná odhaluje možné způsoby stylizace — v daném případě odborných textů. Jako příklad je uvedena zejména práce Karla Krejčího *Z doby Nerudovy*, v níž autorka poukazuje na sentimentální stereotypizaci Nerudova osobního života, ale ovšem také zjednodušující negativní interpretaci práce Vratislava Šembery (Krejčí jej označil za „mefistofelského přítele Nerudova“) a celkovou ahistoričnost badatelského přístupu (způsobenou zejména nerespektováním a nezohledněním odlišných výchozích podmínek obou přátel). Přitom právě historický aspekt je kruciólní v porozumění

tomu, proč byl jeden z nich označován i v odborných textech za padoucha a druhý za hrdinu. Byla-li pro Nerudu novinářská činnost službou národnímu hnutí, nebylo divu, že jej literárněhistorický pohled, soustředěný primárně na formování český psané literatury, adoroval a kritického ironizujícího německy píšícího Šemberu zatracoval. Mocná přesvědčivě dokazuje, že se patrně oba novináři v mnoha názorech na českou společnost shodli — odlišná však byla strategie jejich veřejného vystupování. Naopak jejich neshody, doložené zejména korespondencí s Karáskovou a J. V. Fričem, se týkaly více umělecké tvorby: Šembera vytýkal Nerudovi přílišnou tendenčnost jeho poezie či nízké nároky kladené na výtvary českých autorů. Mocná shromáždila šemberovská ostře kritická označení, která vídeňský básník o Nerudovi svým přátelům napsal („osoba ješitná a nedůtklivá“, „bez patřičného politického rozhledu“, „povrchní žurnalista“), ovšem i slova dokazující vřelý vztah („vy víte, jak hluboce jde má láska k Nerudovi“).

V pasážích věnovaných analýze aféry kolem *Montagsrevue* se čtenáři při četbě monografie otevírá též tematika literárního života, vykresleny jsou zejména okolnosti praktické existence *Národních listů* Julia Grégra, redaktorova schopnost přesvědčovat ke spolupráci, způsob komunikace s příspěvateli, postoje založené primárně na marketingové strategii (viz např. razantně deklarovaná neochota se i potencionálně jakkoli finančně angažovat v případě Nerudovy prohry při soudní při, kterou vedl právě v souvislosti s aférou *Montagsrevue*) atp.

Dagmar Mocná uzavírá šemberovskou monografií kapitolou „Uražený syn“ — tedy návratem ke kontextu rodinné tradice, z níž Vratislav Šembera vyšel a již ve svém životě chvílemi přitakával, ale s níž mnohem častěji bojoval. Sedmdesátá léta 19. století byla dobou, kdy již bylo Vratislavovo odcizení českým snahám jednoznačné a nekompromisní. (Ačkoli autorka na mnoha místech celé knihy zmiňuje různé vazby na německé a rakouské novináře, je to oblast, která by v dané kapitole zasloužila detailnější vhléd do problematiky, aby bylo možno lépe porozumět Šemberově identifikaci s německojazyčnou žurnalistikou. Každopádně se tak téma stává pobídkou pro samostatnou germanobohemistickou práci.) Na konci zmíněného desetiletí však také Vratislavův otec profesor Šembera zveřejnil svůj názor na novověký původ *Rukopisu zelenohorského* a stal se objektem nevybíravých žurnalistických útoků vnímajících napadení pravosti rukopisů jako zradu na samé podstatě národního hnutí. Dagmar Mocné se nabídla přímo románová pointa, kterou nenechala nevyužitou: pokusit se zodpovědět otázku, jak se stalo, „že táž skutečnost — odvaha vystoupit s kontroverzními názory — vygenerovala dva hodnotově protikladné příběhy“ (s. 159)? Odpověď nalezla v dobovém paradigmatu, které v případě „zrady“ Vratislavovy tkvělo v akcentaci národní jednoty, v případě „zrady“ jeho otce naopak v čase všeobecného kriticizmu. I v tomto případě dostal argumentačně největší prostor archivní materiál, je-

hož torzovitost však již nedokázala badatelce uspokojivě zodpovědět všechny nuance, které daná problematika generovala.

Kniha Dagmar Mocné *Případ Šembera* dokazuje, že otázky týkající se charakteru literatury 19. století vzniklé v prostoru Rakousko-Uherska a vzájemného setkávání jejich jazykových variant ještě stále nebyly v úplnosti zodpovězeny. Zároveň však autorka na interpretaci zvoleného jevu ukázala, jak kulturní paradigmatika ovlivňovala a ovlivňují i odborný historický projev.

Jana Vrajová

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uveďte původ — Neužívejte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Pomník pro Otokara Fischera

Václav Petrbok, Alice Stašková, Štěpán Zbytovský (edd.): *Otokar Fischer (1883–1938). Ein Prager Intellektueller zwischen Dichtung und Wissenschaft*. Wien/Köln/Weimar, Böhlau 2020. 547 stran.

Otokar Fischer (1883–1938) je v dějinách české intelektuality osobnost první velikosti; přispěvatelé do tohoto sborníku připomínají jeho úspěšné aktivity v mnoha povoláních: Fischer byl filolog, profesor germanistiky na pražské české univerzitě, byl básník, dramatik, překladatel, ředitel činohry Národního divadla, neúnavný publicista, esejista, recenzent a kritik, pilný korespondent s veličinami své doby, nadto člověk veřejně činný, zejména v letech blížícího se fašistického nebezpečí. Ve všech těchto polohách je Fischer českému publiku — přinejmenším tomu odbornému či klasickou literaturou zainteresovanému — dobře znám: dílo Otokara Fischera zachycují kompendia k dějinám české literatury, divadla, uměleckým překladům, o Fischerovi se píše germanistické, bohemistické, translato-logické či teoreticko-estetické studentské práce; od roku 2019 se uděluje cena Otokara Fischera (<http://www.ipsl.cz/fischer-cena>) za významné počiny na germanobohemistickém poli. Přesto dosud neexistuje — jak ve svém úvodním slově připomíná germanista Jiří Stromšík — žádné „komplexní zhodnocení“ (s. 21; citáty z němčiny přel. IFF) Fischerova díla, natož úplné souborné (kritické) vydání jeho spisů.

Za hranicemi Čech zná Otokara Fischera arci nemnoho badatelů či čtenářů (srov. postesky Steffena Höhneho [s. 401], Clause Zittela [s. 407], Manfreda